

فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
سال سیزدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۸
صص ۱۷۰-۱۴۹

شناسایی مولفه‌های دانشگاه آینده و ارائه الگوی مناسب برای دانشگاه‌ها

با استفاده از روش آمیخته

معصومه نقدی^۱، بدری شاه طالبی^۲، محمدعلی نادی^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه‌های دانشگاه آینده و ارائه الگوی مناسب برای دانشگاه‌ها با استفاده از طرح پژوهش آمیخته از نوع اکتشافی انجام شد. در بخش کیفی، از روش تحلیل مضمون با رویکرد استقرایی و در بخش کمی از روش توصیفی از نوع پیمایشی استفاده شد. بر اساس مولفه‌های به دست آمده در بخش کیفی، پرسشنامه ۱۷۶ گویه ای ساخته شد. به منظور اعتبارسنجی پرسشنامه، از روایی صوری، روایی محتوایی و روایی سازه استفاده شد. نمونه آماری در بخش کمی از ۱۸۱ نفر از اعضای هیات علمی رشته علوم تربیتی در دانشگاه‌های آزاد اسلامی کل کشور تشکیل گردید. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل عاملی تاییدی و رویکرد مدل سازی معادله ساختاری کوواریانس محور استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که ابزار سنجش از اعتبار عاملی برخوردار بود. همچنین مقادیر مربوط به برآورد ضریب آلفای کرونباخ به منظور سنجش همبستگی درونی مضامین پایه بالاتر از ۰/۷ گزارش شد، در نتیجه ابزار سنجش مربوط به این مفاهیم از دقت اندازه گیری کافی برخوردار بود. یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون منجر به طراحی مدل دانشگاه آینده با ۱۲ مضمون سازمان دهنده و ۲۶ مضمون پایه گردید.

کلید واژه‌ها: دانشگاه، دانشگاه آینده، آموزش عالی.

پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۴/۲

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۹/۱۱

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

naghdimasoumeh@gmail.com

۲. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

(نویسنده مسئول) b_shahtalebi2005@yahoo.com

۳. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

nadi2248@yahoo.com

۳. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

nadi2248@yahoo.com

مقدمه

در قرن حاضر، اختراعات علمی در حال تغییر زندگی و فرهنگ مردم است. پیشرفت‌های علمی برای ایجاد یک زندگی راحت‌تر، پیش‌بینی کردن پدیده‌های طبیعی، پرورش آداب و رسوم انسانی، آموزش و تغییر و توسعه جامعه به بشریت کمک می‌کند (لامانوسکس و اوگین^۱، ۲۰۱۵). اثر سطح آموزش در توسعه، بهبود و احیای زندگی افراد را نمی‌توان انکار کرد، چرا که افزایش نرخ سواد افراد باعث افزایش نیروی انسانی با صلاحیت و افزایش کیفیت زندگی خواهد شد (ارن و کوسان^۲، ۲۰۱۲). بنابراین، آموزش یکی از عوامل تعیین‌کننده برای موفقیت فردی و یکپارچگی اجتماعی است (مارتینز، برانکو، گان کالوز، یانگ اولیویرا، اولیویرا، زالوتیو و کروزجیسوس^۳، ۲۰۱۸) و آموزش و پرورش یکی از مهمترین عوامل برای نوآوری، رشد اقتصادی و همچنین برای کسب و کار و جامعه است (دوئرنبگر و وارنینگ^۴، ۲۰۱۸). از این رو می‌توان گفت دانشگاه‌ها به عنوان مراکز آموزش عالی، پایگاه اصلی برای فراهم آوردن زمینه‌های توسعه فناوری و اقتصادی (پوگودوا، زاپاروا و افریموا^۵، ۲۰۱۵) و به عنوان آمادگی برای درک زندگی، تحقق شخصی و یک عنصر ضروری در توسعه و تغییر اجتماعی، مطابق با نیازهای در حال تغییر هستند.

دانشگاه‌ها عوامل کلیدی پیشرفت اقتصادی و اجتماعی هستند. امروزه مدرک تحصیلی و تخصص اهمیت یافته و تعداد کارکنان غیرمتخصص در بسیاری از نقاط جهان کاهش یافته است (دوئرنبگر و وارنینگ، ۲۰۱۸) و نقش دانشگاه برای تولید نیروی کار ماهر و کارآمد و تولید دانش جدید غیر قابل انکار است (گلادوین شالی و سوریموردی^۶، ۲۰۱۸). همچنین توسعه تفکر استراتژیک روشن برای دانشگاه‌ها به طور فزاینده‌ای برای تسهیل جذب استعداد‌های انسانی و منابع مالی و تأیید محوریت آنها در نظام اقتصادی و اجتماعی دارای اهمیت است (مارتینز و دیگران، ۲۰۱۸).

¹ Lamanauskas & Augiene

² Eren & Kosan

³ Martins & Branco & Gonçalves & Yong-Oliveira & Oliveira & Zolotiv & Cruz-Jesus

⁴ Duerrenberger & Warning

⁵ Pogodaeva & Zhaparova & Efremova

⁶ Gladwin Mtshali & Sooryamoorthy

امروزه و در آینده، کل سازمان‌ها و واحدهای سازمانی در برابر یکدیگر رقابت می‌کنند. در گذشته رقابت عمدتاً در مورد شهرت، به رسمیت شناخته شدن و حق ثبت بود در حالی که رقابت جدید در مورد منابع، کارکنان، دانش آموزان یا سایر منابعی است که به دست آوردن یکی به معنای از دست دادن دیگری است (اسکال^۱، ۲۰۱۸). رهبران آموزش عالی روزانه با تقاضای رقابت از داخل و خارج از سازمان، به چالش کشیده می‌شوند (گروئنوالد^۲، ۲۰۱۷). رقابت یک روند اصلی دهه‌ها و سال‌های گذشته است و افزایش نقش رقابت منجر به توسعه آموزش عالی و دانشگاه شده است. روشها، ابزارها و سازماندهی بیشتر برای ایجاد رقابت و به منظور افزایش کارایی، عملکرد و کیفیت اعمال می‌شود. جایگاه‌های معتبر و علمی همیشه با رقابت به دست آمده‌اند. انتخاب تخصصی کارکنان، معیارهای کیفیت و ارزیابی، ابزار کنترل کیفیت هستند که در طول زمان توسعه یافته است و همچنین برای تصمیم‌گیری در رقابت‌های علمی مورد استفاده قرار می‌گیرند. رقابت جدید دارای شخصیت بین‌المللی است. نمونه‌های گویا، رتبه‌بندی دانشگاه‌های بین‌المللی و یا درخواست‌های بین‌المللی برای بودجه پژوهشی است. در حالی که رقابت در گذشته میان اعضای آموزش عالی انجام می‌شد، رقابت جدید در عرصه عمومی برگزار می‌شود (اسکال، ۲۰۱۸).

مسئله ویژه‌ای که به بررسی رابطه بین آموزش، زمان و آینده اختصاص داده می‌شود فرصتی است تا در این رابطه به روش‌های آگاهانه تر فکر شود (رابرتسون^۳، ۲۰۱۷). شواهد قانع‌کننده‌ای از نیروهای قوی برای تغییر در آموزش عالی وجود دارد (پینکاس، استات، سورنسن، استاکس و لوسن^۴، ۲۰۱۷). برای اینکه یک دانشگاه به طور مناسب و مولد کارآفرین باشد، همانطور که کلارک^۵ (۲۰۰۴) مدعی است، باید نوعی از سازمان را داشته باشد که بتواند به طور موثر با یک جامعه در حال تغییر سازگار شود (گلادوین شالی و سوریموردی، ۲۰۱۸). دانشگاه‌ها، کالج‌ها و جامعه، در صورتی نقش عمده بهتری را خواهند داشت که در موعد مقرر اقدام کنند و به جای

---

1. Schüll

2. Groenwald

3. Robertson

4. Pincus & Stout & Sorensen & Stocks & Lawson

5. Clark

پذیرش آینده به شکل دهی آینده پردازند (کینگ و سن^۱، ۲۰۱۳). بدیهی است به مرور زمان شکل‌های ساختاری جدیدی در آموزش عالی پدیدار خواهد شد که ناشی از به هم آمیختن نیروهای اقتصادی، مردم‌شناسی، فرهنگی و فناوری است. برخی از این شکل‌های ساختاری به همان سرعتی که پدیدار می‌شوند، ناپدید خواهند شد. برخی دیگر از این شکل‌های ساختاری به دلیل اینکه خواهند توانست به یک نیاز اساسی جامعه پاسخ بگویند، به بقای خود ادامه می‌دهند و حتی جایگزین ساختارهای مورد احترام اما منسوخ می‌شوند که دیگر قادر نیستند خود را با تغییرات منطبق سازند (میرشا و اندرسکو^۲، ۲۰۱۲).

در سطح جهانی، درک عمومی در مورد نیاز به دانشگاه‌ها برای تبدیل شدن به یک نیروی پیشرو برای رشد و توسعه اقتصادی وجود دارد. دانشگاه‌ها تحت فشار هستند تا به یک نیروی مولد در جامعه دانش تبدیل شوند و برای تغییرات اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی در جامعه به جهان خارجی متصل شوند. این بر نقش دانشگاه‌ها نه تنها در تولید دانش از طریق پژوهش، بلکه در توسعه اجتماعی و تحول اجتماعی نیز تأکید می‌کند (گلاادوین شالی و سوریموردی، ۲۰۱۸). اخیراً، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، از جمله سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۳، تلاش‌های آموزشی و آینده‌نگرانه‌ای را برای مبارزه و تغییر روش‌های آموزش و یادگیری در آموزش عالی انجام داده‌اند (رابرتسون، ۲۰۱۷).

دانشگاه معاصر در صورتی که تمایل به موفقیت داشته باشد، نمی‌تواند منتظر باشد و ببیند که آینده چه چیزی را فراهم می‌آورد و سبب چه اتفاقاتی می‌شود (مانک و مک کانل^۴، ۲۰۰۹). چرا که با توجه به سرعت شتابنده تغییرات و تحولات علمی، تکنولوژیک، اجتماعی، فرهنگی در عصر حاضر، سازمان‌هایی موفق و کارآمد به شمار می‌روند که علاوه بر هماهنگی با تحولات جامعه امروزی بتوانند مسیر تغییرات و دگرگونی‌ها را در آینده پیش‌بینی کرده و قادر باشند که این تغییرات را در جهت ایجاد تحولات مطلوب برای ساختن آینده‌ای بهتر هدایت کنند (ایلی، مزاری، خباره و ملکی، ۱۳۹۴). نخستین گام برای دستیابی به یک برنامه ریزی بلندمدت کارآمد،

1. King & Sen

2. Mircea & Andreescu

3. (OECD)

4. Munck & McConnell

داشتن نگاهی با رویکرد مناسب و دامنه وسیع نسبت به آینده است. مدیران ارشد باید بخشی از وقت خود را به ترسیم تصویری از آینده دور اختصاص دهند. البته هدف تعیین دقیق و جزئی وقایع آینده در ده یا بیست سال آینده و این که دانشگاه در طی این مدت چه کاری انجام خواهد داد نیست، بلکه استفاده بهتر از فرصت‌ها و ایمنی در برابر حوادث و رخدادهای غیرقابل پیش بینی و مورد توجه قرار دادن مواردی است که باید در سرمایه گذاری در ابعاد مختلف مدنظر قرار گیرد (شری^۱، ۲۰۰۵).

همچنین آموزش عالی در ایران در طی دو دهه گذشته با چالش‌ها و مسائل متعددی مواجه بوده است. ناتوانی در تولید دانش نظری و مصرف دانش‌های بنیادی و نظری تولید شده در سایر کشورهای جهان، کاربردی نبودن آموزش‌های دانشگاهی، فقدان رابطه مناسب بین دانشگاه و سایر بخش‌های اجتماعی، گسترش کمی دانشگاه‌ها، کثرت موسسات آموزشی متنوع، افزایش تعداد دانشجویان و نیز تعداد زیاد دانش‌آموختگان بیکار از جمله چالش‌هایی هستند که نظام آموزشی عالی ایران را با مشکلات عدیده‌ای مواجه نموده است. از سوی دیگر وجود رقابت‌های جهانی و رقبا داخلی و خارجی موجب می‌شود تا انتظارات از دانشگاه‌ها به منظور کسب ارزش‌های جهانی در راستای بهترین کیفیت رشد چشمگیری داشته باشد (امیدیان و امیدیان و صفری، ۱۳۹۴) و نیز تقلیل و تنزل دادن فضای دانشگاهی به مدارس بزرگ، ایجاد تغییر و تحول در ماهیت دانشگاه و هویت فکری آن از طریق تاسیس دانشگاه‌های وابسته به دولت، تحول در برنامه ریزی آموزشی و محتوای دروس دانشگاه‌ها، تحول در کادر آموزشی و هیات‌های علمی و غیره برآیند چالش‌هایی هستند که در دوره‌های مختلف در فضای دانشگاهی بوجود آمده اند (ملکی راد، ۱۳۹۳).

مونتریو، لیتی و روچا^۲ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان " آموزش اخلاقی به عنوان یک ستون از نقش آینده آموزش عالی: تحلیل حضور آن در برنامه درسی دوره‌های مهندسی"، نیاز به آموزش اخلاقی را به عنوان یک ستون آموزش عالی در آینده و به سمت آینده، به ویژه در زمینه مهندسی، و ویژگی‌های اصلی مورد نیاز این جزء آموزش را توصیف کردند. هدف از این مطالعه بررسی اینکه آیا ویژگی‌های آموزش اخلاقی در آینده و به سوی آینده در حال حاضر در واحدهای

^۱. Sherry

^۲. Monteiro & Leite & Rocha

درسی دوره‌های آموزش عالی پر تعالی با یک مولفه اخلاقی در نظر گرفته شده است. یافته‌ها نشان داد که اگرچه آموزش اخلاقی در دوره‌های مهندسی تا حدودی حضور دارد، اما تنها در چند دوره آموزشی یافت می‌شود و هنوز ویژگی‌های لازم در مورد آموزش اخلاقی را که در این مقاله مورد نظر است ارائه نمی‌دهد. آویک^۱ (۲۰۱۸) در مقاله خود با عنوان "ایجاد آینده نئولیبرالی آکادمیک در برنامه‌های استراتژیک دانشگاه‌های استونی" به دنبال درک این موضوع است که چگونه دانشگاه‌ها به عنوان عوامل سازمانی، آینده‌ای نزدیک و نئولیبرالی را برای خود تصور می‌کنند و می‌سازند. در این مقاله برنامه‌های استراتژیک سه دانشگاه عمومی دولتی در استونی را بررسی شده است. نویسنده با استفاده از بینش‌های تحلیلی از پژوهش روایتی، این اسناد را بعنوان انواع خاصی از روایت‌های آینده‌گرا به کار برده است. در این پژوهش سه عنصر کلیدی شناسایی شده و مورد بررسی قرار گرفته است: ۱. بین‌المللی شدن ۲. برتری و رقابت ۳. دانشگاه صنعتی. هر سه روایت و مفاهیم آنها در هم تنیده و یکدیگر را برای ایجاد نابرابری در محیط دانشگاهی تقویت می‌کنند. رابرتسون (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان "استقرار آینده: معاملات مگا تجارت، خدمات آموزشی و بازار جهانی تحصیلات عالی"، استراتژی‌های تجارت آموزشی که توسط دولت‌ها و آژانس‌های وابسته دنبال می‌شود و نیز روش‌های متعددی را که در آن زمان و آینده بسیج می‌شود را مورد بررسی قرار داده است. براساس اسناد تجاری، آمار دولتی و گزارش‌های مربوطه، این مقاله به دو زمان آینده پویا در کار اشاره دارد. اولین پویایی به شیوه‌هایی که در آن آینده توسط بازیگران استراتژیک تصور می‌شود، تمرکز می‌کند و از طریق ایجاد تعادل بین تجارت آموزشی، رشد و رونق اقتصادی مشروعیت می‌بخشد. پویایی دوم، روشهایی را که دوره فعلی مذاکرات تجارت جهانی و منطقه‌ای به عنوان یک منبع سیاسی فرا می‌خواند، بررسی نموده است. در نتیجه گیری نویسنده بیان می‌کند که تلاش برای کالای آموزش عالی، از یک طرف، و استقرار آینده آموزش عالی صرفاً برای خدمت به منافع سرمایه‌گذاران اقتصادی، از سوی دیگر، همچنان ادامه دارد. همچنین نظم زمانی جدید در حال تبدیل شدن به عقل سلیم و نظم موجود در حال زوال است. بینقی، ترنچر، مضطرزاده، مظفری، ماکنون و فیلهو^۲ (۲۰۱۶) در مقاله خود با عنوان "سناریوهای پایداری در آینده برای دانشگاهها: حرکت فراتر از سازمان ملل متحد برای توسعه

^۱ Aavik

^۲ Beynaghi & Trencher & Moztarzadeh & Mozafari & Maknoon, & Filho

پایدار آموزش و پرورش " به طور سیستماتیک پیامدهایی از روند توسعه پایدار و آینده دانشگاه‌ها را تجزیه و تحلیل نمودند. برای این منظور یک مدل برای تولید "سناریوهای مبتنی بر روند" براساس ترکیبی از روشهای مختلف آینده پژوهی پیشنهاد شده است. نتایج نشان داد که پیشرفت پایداری از طریق همکاری اجتماعی و فعالیت‌های مختلف مانند آموزش، تحقیق و توسعه، به طور فزاینده یک مأموریت اصلی برای دانشگاه‌ها را تشکیل می‌دهد. نویسندگان چارچوبی از جهت گیری‌های آینده را از طریق سه سناریو منحصر به فرد تهیه کردند؛ یعنی یک دانشگاه اجتماعی، سازگار با محیط زیست و اقتصاد محور. آلونسو-آلمدیا، ماریمون، کاسانی و رودریگوئز^۱ (۲۰۱۵) در مقاله خود با عنوان "انتشار گزارش‌های پایداری در دانشگاه‌ها: وضعیت فعلی و دیدگاه‌های آینده" از ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی برای توضیح انتشار گزارش‌های پایداری در دانشگاه‌ها در سراسر جهان استفاده کردند. نتایج نشان می‌دهد که انتشار گزارش‌های پایداری در دانشگاه‌ها هنوز در مراحل اولیه قرار دارد. علی‌رغم نگرانی‌های روزافزون در مورد جوانان و سایر ذینفعان دانشگاه، براساس اطلاعات فعلی، انتشار گسترده‌ای از گزارش‌های پایداری مشاهده نمی‌شود. لازم است برخی اقدامات برای متقاعد کردن دانشگاهها برای اتخاذ استانداردهای گزارشگری و برای نشان دادن مزایا و ضرورت گزارشدهی پایداری صورت گیرد. بعضی از دانشگاه‌های اروپایی که دانشگاه‌های فعال در ارائه گزارش‌های پایداری هستند، دیدگاه خود را بهبود بخشیدند، در نتیجه در حال افزایش دریافت کمک‌های مالی و تسهیل توانایی برای جمع آوری پول به منظور فعالیت‌های پایدار آینده هستند. تیتوا و شاتوی^۲ (۲۰۱۴) مقاله‌ای با عنوان "مدل پیش‌بینی توسعه استراتژیک دانشگاه" تدوین نموده‌اند. توسعه دانشگاه به عنوان یک مسیر فضای فازی توسط چهار ویژگی مشاهده شده تعریف شده است: کیفیت خدمات آموزشی، سطح گسترش تحقیق و توسعه^۳، فعالیت‌های مشاوره، تصویر و عملکرد مالی دانشگاه. انتخاب پارامترهای منطبق با منافع عمده‌ای از ذینفعان مهم عبارتند از: دولت و جامعه، کسب و کار و علم، بازار کار، دانشجویان آینده‌نگر، و کارکنان دانشگاه. نتایج این روابط را توصیف کرد: بدست آوردن حمایت مالی و هزینه، نتایج توسعه دانشگاه در راستای محورهای مختلف و سرمایه‌گذاری، امور

1. Alonso-Almeida & Marimon & Casani & Rodriguez

2. Titova & Shutov

3. R & D(Research and Development)

مالی و نتایج حاصل از توسعه دانشگاه، نتایج حاصل از توسعه دانشگاه در فواصل زمانی مجاور. قدرت این مدل در استفاده عملی آن توسط اولین نتایج مدل سازی تایید شده است. استیفنز^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان "استفاده از گذشته برای پیش بینی آینده: چه آینده‌ای برای آموزش عالی مستند است؟" بیان می‌دارد که ایده‌های متعددی در رابطه با آینده‌ی آموزش عالی در طی ۲۰ سال پیش مطرح شده‌اند. اگرچه هیچ‌گونه الگوی قابل ملاحظه‌ای ظهور نکرده است، اما محققین مکرراً تغییراتی که در رابطه با دسترسی، آموزش، طرح سازمانی، حمایت مالی، ارائه‌ی مجازی و مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات^۲، تجربه‌ی دانشجویی و نیازهای بازار کار و اقتصاد را مطرح کرده‌اند.

فدایی، نیاز آذری و تقوایی‌یزدی (۱۳۹۶) پژوهشی تحت عنوان "ارائه مدلی برای ایجاد دانشگاه کارآفرین مبتنی بر تکنیک‌های آینده‌نگاری و تولید علم در نظام آموزشی" با استفاده از روش پژوهش توصیفی-پیمایشی با رویکرد کمی انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که ابعاد و مولفه‌های دانشگاه کارآفرین در نظام آموزشی ایران به ترتیب افعال سازمانی، نگرش فردی، انعطاف‌پذیری، پاداش، رهبری کارآفرین، فرهنگ کارآفرین است. ابعاد و مولفه‌های آینده‌نگری در نظام آموزشی ایران به ترتیب شامل صورت‌بندی، پوییش، پیش‌بینی، اجرا است. ابعاد و مولفه‌های تولید علم در نظام آموزشی ایران به ترتیب انگیزشی، ساختار، حمایت دانشگاه، آموزش محور بودن دانشگاه‌ها، سیستم مدیریت دانش یکپارچه، روحیه همکاری پژوهشی، محدودیت در تامین منابع مالی است. دانشگاه کارآفرین بر تکنیک‌های آینده‌نگاری و تولید علم در نظام‌های آموزشی تاثیر معناداری دارد. نظرزاده زارع، پورکریمی و ذاکر صالحی (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان "بررسی مولفه‌های دانشگاه کلاس جهانی در ایران: پیمایشی در دانشگاه‌های جامع کشور" به روش پژوهش توصیفی-پیمایشی انجام دادند. با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای و سپس فرمول کوکران تعداد ۳۶۷ نفر از اعضای هیات علمی دانشگاه‌های جامع ایران به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که بجز مولفه آزادی علمی، سایر مولفه‌های دانشگاه کلاس جهانی برای دانشگاه‌های جامع کشور در سطح پایین تر از متوسط قرار دارند. بزرگ‌نژاد و شریف‌زاده (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان "مطالعه و بررسی تاثیر اجرای خط‌مشی‌های آموزش عالی

^۱. Stephens

^۲. Information and Communications Technology (ICT)

کشور با توجه به ارزیابی برنامه‌های سوم و چهارم و پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران بر عملکرد وزارت علوم و تحقیقات و فناوری "به روش کیفی با رویکرد گزند تئوری انجام دادند. در نتایج پژوهش بر این نکات تاکید می‌شود که "کیفیت مداری در آموزش عالی" به عنوان مقوله محوری اجرای خط مشی برنامه‌های توسعه علم و فناوری بر مبنای شرایط علی "مدیریت راهبردی آموزش عالی" در جامعه محقق می‌شوند. "توسعه متوازن درونداها و برونداها" نظام علم و فناوری "شامل پیامدهای تلاش برای اجرای خط مشی برنامه‌های توسعه علم و فناوری با در نظر گرفتن "زیرساخت‌های مالی و انسانی" (به عنوان زمینه الگو) طراحی و تبیین شده و منجر به تحقق پیامدها یا "تحقق خط مشی‌های علم و فناوری" می‌شوند. منتظر و فلاحتی (۱۳۹۴) پژوهشی تحت عنوان "سناریونگاری آینده آموزش عالی ایران و کارکرد فناوری اطلاعات در آن" انجام دادند. بدین منظور ابتدا مهم ترین پیشران‌های آموزش عالی، مورد بررسی قرار گرفته و سپس با توجه به مقتضیات آموزش عالی کشور و دیدگاه صاحب‌نظران، مهم ترین عدم قطعیت‌ها و عوامل کلیدی شکل دهنده آموزش عالی در افق چشم انداز شناسایی شده است. این عوامل، سناریوهای بدیل نظام آموزش عالی کشور را در افق ۱۴۰۴ شکل می‌دهند. در گام بعدی با استفاده از روش ترکیبی سناریونگاری، چهار سناریوی اصلی برای آینده آموزش عالی ایران تدوین و اعتبار سنجی شده است. جلالیان، امراللهی، شکاری و دهقانی زاده (۱۳۹۳) پژوهشی تحت عنوان "آینده گرایی و رفتار کارآفرینانه پارادایم هزاره سوم (مورد مطالعه: دانشگاه‌های دولتی شهرستان یزد)" انجام داده اند. نتایج نشان داد که فرهنگ آینده گرا، فرهنگی است نوآور، خطر جو، آینده پذیر، تغییر پذیر، مشارکت جو، با همدلی بالا بین افراد که در آن یادگیری مادام العمر ترویج می‌شود و آینده گرایان افرادی هستند خود کارآمد، تاب آور و امیدوار و با روحیه معنوی بالا و از آنجا که افراد کارآفرین نیز دارای ویژگی‌هایی از قبیل استقلال طلبی و قبول مسئولیت، مخاطره پذیری، خلاقیت و نوآوری، درک تغییر و کشف فرصت و مشتاق کمک و مشارکت می‌باشند، لذا نتایج بدست آمده نشان می‌دهد فرهنگ آینده گرا (کارآفرینی) و ویژگی‌های مثبت روانشناختی (کارآفرینان) می‌تواند زمینه ساز آمادگی بیشتر و بهتر برای رویارویی با آینده باشد. علی احمدی، جعفری اسکندری، خالقی، و سلسبیل (۱۳۹۳) پژوهشی با هدف شناسایی مهم ترین فاکتورهای حیاتی موفقیت موسسات آموزش عالی به روش توصیفی - پیمایشی انجام دادند. نتایج پژوهش

نشان از تاثیرپذیری و تاثیرگذاری بالای فاکتورهای الهام بخشی به دانشجویان برای رشد و شکوفایی استعدادها، انگیزش اساتید و کارکنان و دانشجویان، فراهم آوردن زمینه‌های پیشرفت اساتید، دسترسی به مراکز پژوهشی و ارتباط با دانشگاه‌های برتر دنیا دارد.

با توجه به تغییرات فزاینده در محیط خرد و کلان اجتماع، آموزش عالی نیازمند چنان سیستم فعال دانشگاهی است که همه جانبه به مجموعه عوامل و متغیرهای کاربرد فناوری در تربیت نیروی انسانی، خواست‌ها و انتظارات جامعه، بازار کار، نیازها و برنامه‌های اجرایی سازمان، نظام اداری و آموزش کیفی مورد نیاز برای کارکنان، علایق علمی و شغلی دانشجویان، تحقیق و توسعه، فناوری اطلاعات، تبادل نظر و همفکری با دانشگاه‌های دیگر توجه کند، زیرا تغییرات آموزشی، علمی، پژوهشی و فنی چنان سریع و پی در پی است که لازم است محیط‌های دانشگاهی - علمی برای ادای رسالت خود و انطباق با تحولات فراگیر مذکور، خود را بیش از پیش تجهیز کند تا از این رهگذر بتوانند تحقق برنامه‌های پیش بینی شده را تضمین کنند (شریف زاده، ۱۳۹۰). چرا که آموزش عالی یک انتقال دهنده دانش، ارائه دهنده فرصت و محرک اجتماعی، پرورش دهنده کارگران ماهر و عامل توسعه اقتصادی است. با توجه به چالش‌های عنوان شده، هدف مقاله حاضر شناسایی مولفه‌های دانشگاه آینده و ارائه الگوی مناسب برای دانشگاه‌ها بوده است.

سؤالات تحقیق

- ۱) مولفه‌های دانشگاه آینده کدامند؟
- ۲) چه مدلی را می‌توان برای دانشگاه آینده ارائه کرد؟
- ۳) اعتبار سنجی مولفه‌های شناسایی شده تا چه میزان است؟

روش تحقیق

پژوش حاضر برای شناسایی مولفه‌های دانشگاه آینده و ارائه یک الگوی مناسب برای دانشگاه‌ها، از طرح‌های تحقیق آمیخته از نوع اکتشافی استفاده کرده است. پژوهش به ترتیب در دو بخش روش کیفی و روش کمی انجام شد. در بخش کیفی، از روش تحلیل مضمون با رویکرد استقرایی استفاده شد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶). محیط پژوهش در بخش کیفی، عبارت است کلیه مستندات شامل کتب

^۱ Braun & Clarke

و مقالات مندرج در پایگاهها و وب سایتهای معتبر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی و اسناد موجود در حوزه دانشگاه آینده و آینده دانشگاه، که به روش سرشماری ۵۸ مورد به تفکیک ۱۵ کتاب و مقاله فارسی و ۴۳ کتاب و مقاله خارجی انتخاب شد، مورد بررسی قرار گرفت و مضامین از آنها استخراج گردید. در این پژوهش در بخش کیفی مولفه‌های به دست آمده شامل یک مضمون فراگیر با عنوان دانشگاه آینده، ۱۲ مضمون سازمان دهنده (دانش گرا و شبکه‌ساز دانش، توسعه دهنده فرهنگ تجاری، مدیریت پژوهش، مدیریت مشارکت، ارزش محور، مدیریت مهارت‌های انسانی، مدیریت شهروندی و فرهنگ نخبگی، مدیریت تکنولوژی، جهانی و فرامرزی، مدیریت تنوع و پویایی فرایندها و ساختار، مدیریت حرفه‌گرا و استراتژیک، مدیریت بازتولید کیفیت) و ۲۶ مضمون پایه که بر این اساس پرسشنامه ۱۷۶ گویه‌ای ساخته شد. برای سنجش روایی پژوهش حاضر در بخش کیفی علاوه بر اینکه مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه با مطالعه مبانی نظری، پیشینه تحقیق، اهداف پژوهش و منبع مورد بررسی انتخاب شدند، نظرات و رهنمودهای اساتید راهنما و مشاور و گروهی از متخصصان نیز در این خصوص لحاظ شده و قبل از طبقه بندی مضامین استخراج شده، جرح و تعدیل نهایی به عمل آمد. برای سنجش پایایی پژوهش در بخش کیفی نیز از روش هولستی استفاده شد و عدد ۰/۷۲ به دست آمد.

در بخش کمی پژوهش از روش توصیفی پیمایشی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش در بخش کمی، عبارت است از کلیه اعضای هیات علمی تمام وقت در رشته علوم تربیتی در واحدهای دانشگاه‌های آزاد اسلامی ایران واقع در ۳۱ استان کشور که در پنج خوشه‌ی شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز توزیع شده اند. حجم این جامعه آماری بر اساس گزارش سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی ۳۸۷ نفر تعیین گردید. نمونه‌گیری در فاز کمی در سه مرحله انجام شد. در مرحله اول استان‌های کشور به ۵ طبقه‌ی شمالی، جنوبی، غربی، شرقی و مرکزی تقسیم بندی شدند و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، از بین واحدهای دانشگاه‌های آزاد اسلامی دارای رشته علوم تربیتی، تعداد ۱۲ واحد دانشگاهی انتخاب شد. نمونه‌گیری در مرحله دوم به روش سهمی و در مرحله سوم غیر تصادفی در دسترس بود و حجم نمونه بر اساس جدول کرجسی و مورگان، ۱۹۷۰ تعداد ۱۸۱ نفر تعیین گردید.

اثر مورد استفاده در این بخش، پرسشنامه محقق ساخته دانشگاه آینده بود. سوالات و گویه‌های پرسشنامه با استفاده از ادبیات پژوهش و نتایج حاصل از مطالعه کیفی تدوین گردید. سوالات پرسشنامه بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت از ۱ به معنای کاملاً مخالفم تا ۵ به صورت کاملاً موافقم تنظیم شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل عاملی تاییدی (در هر کدام از قسمت‌های تحلیل بنا بر ضرورت از تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول یا تحلیل عاملی مرتبه دوم) و رویکرد مدل‌سازی معادله ساختاری

کوواریانس محور و نرم افزار اس پی اس اس^۱ نسخه ۲۳ و نرم افزار ایموس گرافیک استفاده شده است. شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی در مجموع بیانگر این است که برازش داده‌ها به مدل برقرار است. همه شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی با مدنظر قرار دادن مقادیر مطلوب مربوط به این شاخص‌ها دلالت بر مطلوبیت مدل عاملی مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه دارند.

یافته‌ها

سوال اول: مولفه‌های دانشگاه آینده کدامند؟

پس از بررسی متون، مضامین پایه استخراج شدند و از دسته بندی این مضامین، مضامین سازمان دهنده تنظیم گردید و نهایتاً مضمون فراگیر با عنوان دانشگاه آینده تدوین شد. نتایج در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. توصیف مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه

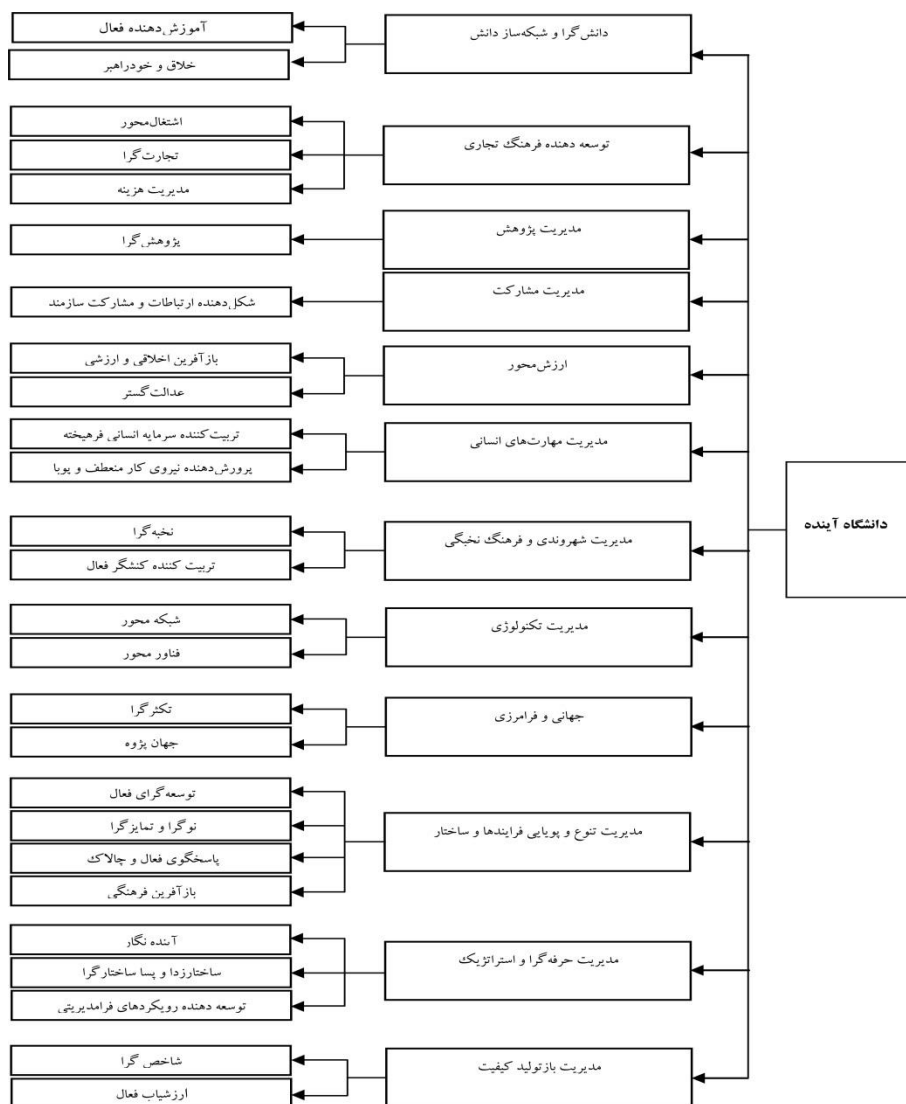
مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شاخص		
			میانگین	انحراف معیار	کجی کشیدگی
		آموزش دهنده فعال	۴/۴۰	۰/۵۱	۱/۰۸
	دانش گرا و شبکه ساز دانش	خلایق و خودراهبر	۴/۱۷	۰/۵۰	-۰/۲۴
	دانش گرا و شبکه ساز دانش	اشتغال محور	۴/۲۶	۰/۴۸	۰/۳۶
	توسعه دهنده فرهنگ تجاری	تجارت گرا	۴/۳۹	۰/۶۳	۰/۲۲
	توسعه دهنده فرهنگ تجاری	مدیریت هزینه	۴/۳۷	۰/۵۸	۰/۹۳
	توسعه دهنده فرهنگ تجاری	پژوهش گرا	۴/۱۰	۰/۵۲	-۰/۷۲
	مدیریت پژوهش	شکل دهنده ارتباطات و مشارکت سازمند	۴/۲۴	۰/۴۹	-۰/۱۸
	مدیریت مشارکت	بازآفرین اخلاقی و ارزشی	۴/۳۶	۰/۶۳	۱/۸۸
	ارزش محور	عدالت گستر	۴/۳۵	۰/۵۵	-۰/۸۲
	ارزش محور	تربیت کننده سرمایه انسانی فرهیخته	۴/۱۱	۰/۶۱	-۰/۰۳
دانشگاه آینده	ارزش محور	تربیت کننده کنش گر فعال	۴/۰۱	۰/۵۹	-۰/۰۶
	مدیریت مهارت‌های انسانی	پرورش دهنده نیروی کار منطقی و پویا	۴/۰۸	۰/۵۷	-۰/۵۷
	مدیریت مهارت‌های انسانی	تربیت کننده مهارت‌های انسانی	۴/۴۱	۰/۶۴	۱/۰۸
	مدیریت مهارت‌های انسانی	تربیت کننده مهارت‌های انسانی	۴/۲۹	۰/۵۶	-۱/۲۲
	مدیریت شهروندی و فرهنگ نجیگی	تربیت کننده شهروندی و فرهنگ نجیگی	۴/۳۵	۰/۵۶	-۰/۱۷
	مدیریت شهروندی و فرهنگ نجیگی	تربیت کننده شهروندی و فرهنگ نجیگی	۴/۱۸	۰/۷۰	۰/۷۴
	مدیریت شهروندی و فرهنگ نجیگی	تربیت کننده کنش گر فعال	۴/۳۵	۰/۷۲	۱/۴۶
	مدیریت تکنولوژی	شبکه محور	۴/۲۷	۰/۶۳	۱/۲۷
	مدیریت تکنولوژی	فناور محور	۴/۴۴	۰/۴۸	-۱/۱۷
	مدیریت تکنولوژی	تکنر گرا	۴/۶۲	۰/۴۸	-۰/۷۱
	مدیریت تکنولوژی	تکنر گرا	۴/۵۳	۰/۴۴	-۰/۹۴
	جهانی و فرامرزی	تکنر گرا	۴/۳۷	۰/۷۰	۱/۰۵
	جهان پژوه	جهان پژوه	۴/۳۴	۰/۶۷	-۰/۶۵

^۱. SPSS

۱/۰۸	-۱/۰۷	۰/۶۵	۴/۳۶	جهانی و فرامرزی
-۰/۰۲	-۰/۵۸	۰/۵۶	۴/۳۱	توسعه‌گرای فعال
-۰/۷۱	-۰/۷۷	۰/۶۵	۴/۳۸	نوگرا و تمایزگرا
۱/۰۱	-۰/۹۸	۰/۶۳	۴/۳۹	پاسخگوی فعال و چالاک
۰/۴۷	-۰/۶۵	۰/۶۷	۴/۲۷	بازآفرین فرهنگی
۰/۱۲	-۰/۶۵	۰/۵۶	۴/۳۳	مدیریت تنوع و پویایی فرایندها و ساختار
-۰/۲۰	-۰/۵۸	۰/۵۷	۴/۴۳	آینده‌نگار
۰/۰۲	-۰/۳۵	۰/۵۸	۴/۲۳	ساختارزدا و پساساختارگرا
۰/۰۴	-۰/۷۵	۰/۶۳	۴/۲۴	توسعه دهنده رویکردهای فرامدیرونی
۰/۰۶	-۰/۴۶	۰/۵۵	۴/۲۶	مدیریت حرفه‌گرا و استراتژیک
-۰/۷۵	-۰/۴۸	۰/۵۷	۴/۲۲	مدیریت بازتولید کیفیت
-۱/۳۷	-۰/۳۱	۰/۵۵	۴/۴۴	ارزشیاب فعال
-۱/۳۱	-۰/۲۸	۰/۵۲	۴/۲۸	مدیریت بازتولید کیفیت

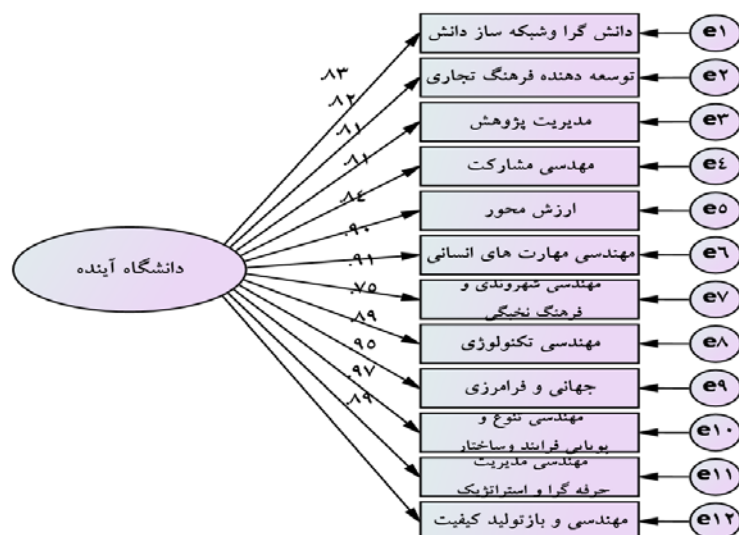
سوال دوم: چه مدلی را می‌توان برای دانشگاه آینده ارائه کرد؟

چنانکه در شکل (۱) مشاهده می‌شود، با توجه به نتایج برای مضمون فراگیر با عنوان "دانشگاه آینده"، ۲۶ مضمون پایه و ۱۲ مضمون سازمان دهنده شناسایی شد. ۲۶ مضمون پایه عبارت اند از: آموزش دهنده فعال، خلاق و خودراهبر، اشتغال‌محور، تجارت‌گرا، مدیریت هزینه، پژوهش‌گرا، شکل دهنده ارتباطات و مشارکت سازمند، بازآفرین اخلاقی و ارزشی، عدالت‌گستر، تربیت‌کننده سرمایه انسانی فرهیخته، پرورش دهنده نیروی کار منعطف و پویا، نخبه‌گرا، تربیت‌کننده کنش‌گر فعال، شبکه‌محور، فناورمحور، تکثرگرا، جهان‌پژوه، توسعه‌گرای فعال، نوگرا و تمایزگرا، پاسخگوی فعال و چالاک، بازآفرین فرهنگی، آینده‌نگار، ساختارزدا و پساساختارگرا، توسعه دهنده رویکردهای فرامدیرونی، شاخص‌گرا، ارزشیاب فعال. دوازده مضمون سازمان دهنده عبارت اند از: دانش‌گرا و شبکه‌ساز دانش، توسعه دهنده فرهنگ تجاری، مدیریت پژوهش، مدیریت مشارکت، ارزش‌محور، مدیریت مهارت‌های انسانی، مدیریت شهروندی و فرهنگ نخبگی، مدیریت تکنولوژی، جهانی و فرامرزی، مدیریت تنوع و پویایی فرایندها و ساختار، مدیریت حرفه-گرا و استراتژیک، مدیریت بازتولید کیفیت.

شکل ۱. مدل دانشگاه آینده

سوال سوم: اعتبار سنجی مدل پیشنهادی تا چه میزان است؟
 مدل عاملی مضمون فراگیر "دانشگاه آینده" به صورت مدل عاملی مرتبه اول تدوین گردید، برآوردهای مربوط به این مدل شامل شاخص‌های کلی برازش و پارامترهای اصلی (بارهای عاملی مضامین پایه و معرف‌ها) در شکل (۲) گزارش شده است.

شکل ۲. مدل عاملی مرتبه اول مضمون فراگیر دانشگاه آینده

جدول ۲. شاخص‌های ارزیابی مدل عاملی مضمون فراگیر دانشگاه آینده

شاخص	درجه آزادی	کسای اسکور	شاخص برآزش تطبیقی	شاخص برآزش تطبیقی	ریشه دوم میانگین مربعات خطای مدل	مقدار
نسبی	۳/۰۷	۰/۹۴	مقصد	۰/۶۸	برآورد	۰/۰۷
مقدار	۵۴	۱۳۴				

شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی در مجموع بیانگر این است که برآزش داده‌ها به مدل برقرار است. همه شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی با مدنظر قرار دادن مقادیر مطلوب مربوط به این شاخص‌ها دلالت بر مطلوبیت مدل عاملی مضمون فراگیر "دانشگاه آینده" دارند.

جدول ۳. مقادیر بارهای عاملی مضامین سازمان‌دهنده و پایه مضمون فراگیر دانشگاه آینده

مضامین سازمان‌دهنده	بار عاملی	Z	p
دانش گرا و شبکه‌ساز دانش	۰/۸۳	۱۳/۵۷	۰/۰۰۱
توسعه دهنده فرهنگ تجاری	۰/۸۲	۱۳/۴۱	۰/۰۰۱
مدیریت پژوهش	۰/۸۱	۱۳/۰۴	۰/۰۰۱
مدیریت مشارکت	۰/۸۱	۱۳/۰۴	۰/۰۰۱
ارزش محور	۰/۸۴	۱۳/۸۳	۰/۰۰۱
مدیریت مهارت‌های انسانی	۰/۹۰	۱۵/۷۰	۰/۰۰۱
مدیریت شهروندی و فرهنگ	۰/۹۱	۱۵/۸۰	۰/۰۰۱
مدیریت تکنولوژی	۰/۷۵	۱۱/۶۸	۰/۰۰۱
جهانی و فرامرزی	۰/۸۹	۱۵/۴۰	۰/۰۰۱
مدیریت تنوع و بومیایی فرایندها و ساختار	۰/۹۵	۱۷/۱۳	۰/۰۰۱
مدیریت حرفه‌گرا و استراتژیک	۰/۹۷	۱۷/۷۷	۰/۰۰۱
مدیریت بازتولید کیفیت	۰/۸۹	۱۵/۱۶	۰/۰۰۱

مقادیر برآورد شده در جدول بالا (بار عاملی، مقدار بحرانی و سطح معناداری) بیانگر این است بارهای عاملی مربوط به همه سازمان‌دهنده مربوط به مضمون فراگیر "دانشگاه آینده" در وضعیت مطلوبی قرار دارند، به عبارت دیگر همبستگی این مضمون فراگیر با مضامین سازمان‌دهنده در حد بالا برآورد می‌شوند و در نتیجه ابزار سنجش از اعتبار عاملی برخوردار است. رایج‌ترین و مناسب‌ترین روش برای سنجش پایایی طیف لیکرت، ضریب «آلفای کرونباخ» است. در این پژوهش نیز جهت بررسی پایایی (قابلیت اعتماد) ابزار سنجش مضامین ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید.

جدول ۴. برآورد ضریب آلفای کرونباخ مربوط به مضامین پایه مفهوم دانشگاه آینده

مقدار آلفا	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۰/۸۶	آموزش‌دهنده فعال	دانش‌گرا و شبکه‌ساز دانش	
۰/۸۶	خلاق و خودراهبر		
۰/۹۱	اشتغال‌محور		
۰/۸۴	تجارت‌گرا	توسعه‌دهنده فرهنگ تجاری	
۰/۷۳	مدیریت هزینه		
۰/۹۱	پژوهش‌گرا	مدیریت پژوهش	
۰/۸۶	شکل‌دهنده ارتباطات و مشارکت سازمند	مدیریت مشارکت	
۰/۹۰	بازآفرین اخلاقی و ارزشی	ارزش‌محور	
۰/۶۶	عدالت‌گستر		
۰/۹۰	تربیت‌کننده سرمایه انسانی فرهیخته	مدیریت مهارت‌های انسانی	
۰/۹۱	پرورش‌دهنده نیروی کار منعطف و پویا		
۰/۸۱	نخبه‌گرا	مدیریت شهروندی و فرهنگ نخبگی	
۰/۹۷	تربیت‌کننده کنش‌گر فعال		
۰/۸۰	شبکه‌محور	مدیریت تکنولوژی	
۰/۹۰	فناورمحور		
۰/۹۲	تکنرگرا	جهانی و فرامرزی	
۰/۸۸	جهان‌پزوه		
۰/۹۳	توسعه‌گرای فعال		
۰/۹۴	نوگرا و نمایرگرا	مدیریت تنوع و پویایی فرایندها و ساختار	
۰/۸۹	پاسخگویی فعال و چالاک		
۰/۹۲	بازآفرین فرهنگی		
۰/۸۴	آینده‌نگار		
۰/۹۲	ساختارزدا و پسا‌ساختارگرا	مدیریت حرفه‌گرا و استراتژیک	
۰/۹۲	توسعه‌دهنده رویکردهای فرامدیرینی		
۰/۸۷	شاخص‌گرا	مدیریت بازتولید کیفیت	
۰/۹۳	ارزشیاب فعال		

مقادیر مربوط به برآورد ضریب آلفای کرونباخ در جدول بالا نشان دهنده این است که همبستگی درونی معرف‌های مضامین پایه در حد بالا برآورد می‌شود، در نتیجه ابزار سنجش مربوط به این مفاهیم از دقت اندازه‌گیری کافی برخوردار است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که مولفه‌های دانشگاه آینده عبارت اند از: دانش - گرا و شبکه‌ساز دانش، توسعه دهنده فرهنگ تجاری، مدیریت پژوهش، مدیریت مشارکت، ارزش‌محور، مدیریت مهارت‌های انسانی، مدیریت شهروندی و فرهنگ‌نخبگی، مدیریت تکنولوژی، جهانی و فرامرزی، مدیریت تنوع و پویایی فرایندها و ساختار، مدیریت حرفه‌گرا و استراتژیک، مدیریت و بازتولید کیفیت.

دانشگاه آینده باید دانش‌گرا و شبکه‌ساز دانش باشد یعنی دانشگاه آینده باید آموزش‌دهنده فعال و خلاق و خودراهبر باشد. آموزش عالی با تربیت تخصصی افراد و با رشد توانایی‌ها، نبوغ و پتانسیل فکری انسان در توسعه مرزهای دانش بشری، نقش بسیاری دارد. همچنین با تقویت نیروی اکتشاف و نوآوری، خلاقیت و ابداع و گسترش روحیه انتقادی در میان دانش‌آموختگان به حل چالش‌های مختلف و اصلاح نارسایی‌های موجود در جامعه کمک می‌کند. با توجه به حجم وسیع اطلاعات و سهولت به وجود آمده در انتقال آنها، مسلماً در آینده لازم نیست دانشجویان به انباشت حقایق علمی در ذهنشان پردازند بلکه باید بیاموزند که چگونه شخصاً فکر کنند، تصمیم بگیرند و درباره امور مختلف قضاوت کنند. دانشگاه آینده باید اشتغال‌محور و تجارت‌گرا باشد و مدیریت هزینه انجام دهد. توسعه علمی یک کشور، مستلزم ارتقای بهره‌وری و حرکت آنها بر اساس معیارهای پذیرفته شده علمی است. بهره‌وری به معنی استفاده بهینه از منابع و دستیابی به تولید بیشتر با منابع معین می‌باشد. امروزه دانشگاه‌ها علاوه بر پژوهش و آموزش به ایفای نقش در جهت مأموریت جدید مشارکت در توسعه اقتصادی جامعه نیز می‌پردازند. فارغ‌التحصیلان باید دانش را در کنار پژوهش‌های کاربردی به کار گرفته و با نوآوری و تاثیر در حوزه صنعت و محیط بازار و کسب و کار کارآفرینی، ارزش‌آفرینی و تولید ثروت نمایند.

دانشگاه آینده باید پژوهش‌گرا باشد. به بیان دیگر، بخش عظیمی از داده‌های پژوهشی می‌تواند در تعریف طرح‌های جدید و جلوگیری از تکرار و همپوشانی و نیز برای کاربرد در زمینه‌های دیگر

مورد استفاده قرار گیرد و بر این اساس مدیریت پژوهش از ارزش افزوده بالایی برخوردار است. دانشگاه آینده باید شکل‌دهنده ارتباطات و مشارکت سازمند باشد. نظام اجتماعی و حیات سیاسی جامعه بشری بر اساس تعاون و مشارکت و همیاری اعضای آن استوار گردیده است، از این رو در تمامی نظام‌های اجتماعی به ویژه نظام آموزش عالی به جهت رسالتی که از نظر تربیت انسان‌ها و نهادینه کردن فرهنگ مشارکت در جوامع دارند از اهمیت خاصی برخوردار است. استفاده از مشارکت افراد و نهادهای مختلف در دانشگاه منجر به کاهش هزینه‌های تولید، اتمام سریع‌تر پروژه‌های مرتبط با توسعه محصول، عملکرد بهتر گروه‌ها و ایجاد قابلیت‌های نوآورانه در عملکرد می‌شود. دانشگاه آینده باید بازآفرینی اخلاقی و ارزشی انجام دهد و عدالت گستر باشد. اصول ارزشی، دارای اهمیت والایی است و نقش بسزایی در رعایت هنجارهای اجتماعی ایفا می‌کند. انحراف از اصول ارزشی می‌تواند تداوم راه توسعه و پیشرفت را مشکل و یا حتی غیر ممکن سازد. در محیط‌های آموزشی و به ویژه در دانشگاه‌ها، وجود شرایط عادلانه و رویت اصول و قواعد عدالت از طریق انتقال حس ارزشمندی به دانشجویان می‌تواند آنها را به رفتارهای ارزشی متمایل سازد.

دانشگاه آینده باید تربیت‌کننده سرمایه انسانی فرهیخته باشد و نیروی کار منعطف و پویا پرورش دهد. کیفیت نیروی انسانی، مهم‌ترین عامل موثر در بهبود بهره‌وری است. مدیریت مهارت‌های انسانی آنچه در مراحل جذب، توسعه و فرایند مدیریت نیروی کار رخ می‌دهد را می‌تواند به صورت بهینه به کار برد، زیرا افراد مستعد نقش اصلی را در موفقیت سازمان ایفا می‌کنند. برنامه ریزی نیروی انسانی، تخصیص منابع، آموزش و توسعه سرمایه‌های انسانی به شیوه‌های راهبردی و نظام‌گرا در حقیقت محور اصلی حرکت جامعه و سازمان‌ها به سوی برنامه‌های بلند مدت است. دانشگاه آینده باید نخبه‌گرا و تربیت‌کننده کنش‌گر فعال باشد. رسالت اصلی دانشگاه، تربیت دانشجویان به صورت یک شهروند حرفه‌ای در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، دینی، فناوری‌های فردی و جهانی است. نظام دانشگاهی در راستای نخبه‌گرایی و نخبه‌پروری باید شناسایی، جذب، هدایت، بکارگیری، حمایت، تکریم، الگوسازی و نگهداشت استعدادها و نخبگان را انجام دهد. دانشگاه آینده باید شبکه‌محور و فناورمحور باشد. با توجه به قدرت فناوری و گسترش اطلاعات، آموزش عالی در حال تغییری بنیادین است. ورود فناوری‌های ارتباطی جدید

به عرصه آموزش، ماهیت فرایند یاددهی - یادگیری دانشگاهی را تغییر داده است. به منظور نائل شدن به اهداف عالی توسعه و پیشرفت، بدیهی است آموزش دانشگاه‌ها باید بر مبنای روش‌های نوین، استاندارد و با تکیه بر اصول علمی و بهره‌گیری از وجود اساتید فن و در اختیار داشتن امکانات و تجهیزات مدرن امروزی باشد.

دانشگاه آینده باید تکثرگرا و جهان‌پژوه باشد. جهانی شدن تاثیرهایی گسترده بر ساختارها، روش‌ها، برنامه‌ها و عملکرد دانشگاه‌های جهان بر جای گذاشته که از مهم‌ترین این تاثیرها، گسترش بازار آموزش عالی بین‌المللی، پذیرش دانشگاه به عنوان یک صنعت بین‌المللی و اعتباربخشی بین‌المللی است. آموزش عالی بین‌المللی شکلی محسوس و عینی تر از بعد بین‌المللی شدن آموزش عالی است و ویژگی‌هایی را در فراگیران پرورش می‌دهد که بعد بین‌المللی داشته باشند و مطلوب اقتصاد جهانی باشند که از مهم‌ترین این ویژگی‌ها می‌توان به سعه صدر، گرایش‌های بین‌المللی، مهارت در به کارگیری زبان دوم، انعطاف‌پذیری در اندیشه و احترام به دیگران اشاره کرد. دانشگاه آینده باید توسعه‌گرای فعال، نوگرا و تمایزگرا، پاسخگوی فعال و چالاک و بازآفرین فرهنگی باشد. جامعه امروزی را می‌توان عصر تغییرات نامید. سازمان‌ها برای مصون ماندن از امواج سهمگین تغییرات محیطی و حفظ توان رقابتی خویش باید به کسب و حفظ مزیت رقابتی اقدام کنند. یکی از نگرش‌های نوین در حوزه مزیت رقابتی، نگرش قابلیت‌های پویاست. بر اساس این نگرش، ایجاد قابلیت‌های پویا مستلزم فرایندهای پویا درون سازمان است. در محیط‌های متلاطم، سازمان‌ها باید نگاه خود را از ایستا به نگاه پویا تغییر دهند تا بتوانند همواره به مزیت‌های رقابتی دست یابند.

دانشگاه آینده باید آینده‌نگار، ساختارزدا و پسا‌ساختارگرا و توسعه‌دهنده رویکردهای فرامدیرونی باشد. امروزه آینده‌نگری به یک نیاز اساسی و استراتژیک در آموزش عالی تبدیل شده است. نظام آموزش عالی با ساختار سنتی خود نمی‌تواند به طور شایسته، پاسخگوی نیازهای جامعه متحول امروزی باشد و این موضوع لزوم مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی را منجر شده است و نظام دانشگاهی را وادار به بازاندیشی در ساختار، رسالت، اهداف، کارکردها و فرایندهای خود نموده است. دانشگاه‌های آینده، گسترش بیشتر مهارت‌ها، دانش و معلومات وسیع و هویت حرفه‌ای مدیر را می‌طلبد. مدیرانی که ساختار مفهومی پیچیده تری دارند، گرایش بیشتری به برقراری ارتباط با

زیردستان از خود نشان می‌دهند، این نوع مدیران می‌توانند در محیط‌های پیچیده تر به طور موثر عمل کنند زیرا دارای مهارت‌های رفتاری بیشتری هستند، مسائل را با دید دقیق تری می‌بینند و به نحو مناسب تری به نیازهای دیگران پاسخ می‌دهند، آنان دید عمیق تری از رسالت حرفه‌ای خود دارند و با توجه به امکانات و تغییرات، نتایج مورد انتظار را تعیین می‌کنند. دانشگاه آینده باید شاخص‌گرا و ارزشیاب فعال باشد. یکی از چالش‌های فرا روی دانشگاه‌های هزاره جدید، مفهوم کیفیت و انتظاراتی است که گروه‌های ذینفع از آموزش عالی برای تضمین و اطمینان از این مفهوم دارند. از آنجا که دانشگاه‌ها از جمله مهم‌ترین نهادهایی هستند که جوامع جهت رشد و توسعه به آنها نیاز دارند، شفافیت، پاسخگویی و بهبود کیفیت در آنها الزامی است و برای اصلاح مستمر نظام دانشگاهی، استقرار یک سیستم کارآمد ارزشیابی که به وسیله آن بتوان ضمن بهبود و ارتقاء کیفیت علمی، بهبودی کل نظام دانشگاهی را مدنظر قرار داد، لازم است. به عبارت دیگر عدم وجود فرایند ارزیابی مستمر در نظام‌های آموزشی موجب رکود آنها می‌گردد.

منابع

- ابیلی، خدایار. مزاری، ابراهیم. خباره، کبری و ملکی، معصومه. (۱۳۹۴). تبیین نقش سرمایه‌های انسانی کارکنان مراکز آموزش عالی در گرایش به نوآوری سازمانی آنان (مورد: دانشگاه بیرجند)، **رهیافتی نو در مدیریت آموزشی**، ۶ (۱): ۸۳-۶۳.
- امیدیان، فرانک. امیدیان، مرتضی و صفری، مهناز. (۱۳۹۴). ارزیابی کیفیت عملکرد گروه‌های آموزشی دوره کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی دزفول بر اساس الگوی تعالی بنیادی مدیریت کیفیت اروپایی (EFQM)، **فصلنامه مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی**، ۶ (۲): ۱۵۷-۱۴۷.
- بزرگ نژاد، عبدالرضا و شریف زاده، فتاح. (۱۳۹۵). مطالعه و بررسی تاثیر اجرای خط مشی‌های آموزش عالی کشور با توجه به ارزیابی برنامه‌های سوم و چهارم و پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران بر عملکرد وزارت علوم و تحقیقات و فناوری، **پژوهش در نظام‌های آموزشی**، ۱۰ (۴): ۵۱-۷۳.
- جلالیان، نجمه. امراللهی، ناهید. شکاری، حمیده و دهقانی‌زاده، مرضیه. (۱۳۹۳). **آینده‌گرایی و رفتار کارآفرینانه پارادایم هزاره سوم (مورد مطالعه: دانشگاه‌های دولتی شهرستان یزد)**، کنفرانس بین‌المللی توسعه و تعالی کسب و کار. تهران، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت.
- شریف‌زاده، فتاح. (۱۳۹۰). ضرورت بازشناسی نظام آموزش عالی و نقش آن در توسعه علمی و اجتماعی کشور: پژوهشی درباره دوره کارشناسی رشته مدیریت دولتی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، **جامعه پژوهی فرهنگی**، ۲ (۱): ۱۱۲-۷۹.

علی‌احمدی، علیرضا. جعفری‌اسکندری، میثم. خالقی، غلامحسین و سلسبیل، مهسا. (۱۳۹۳). تعیین روابط علی- معلولی شاخص‌های توسعه‌ای علم و فناوری دانشگاه‌ها مبتنی بر مدل‌سازی ساختاری تفسیری و نقشه‌شناختی خاکستری با رویکرد کارت امتیازی متوازن (مطالعه موردی: دانشگاه علم و صنعت ایران)، **مطالعات کمی مدیریت**، ۵(۲): ۵۱-۷۰.

فدایی، صمد. نیازآذری، کیومرث و تقوایی‌یزدی، مریم. (۱۳۹۶). ارائه مدلی برای ایجاد دانشگاه کارآفرین مبتنی بر تکنیک‌های آینده‌نگاری و تولید علم در نظام آموزشی، **رهیافتی نو در مدیریت آموزشی**، ۸(۴): ۱۸-۱. ملکی‌راد، رسول. (۱۳۹۳). **دانشگاه؛ مدرنیته و تحولات اجتماعی**. تهران: انتشارات چاپخش.

منتظر، غلامعلی و فلاحتی، نگار. (۱۳۹۴). سناریونگاری آینده آموزش عالی ایران و کارکرد فناوری اطلاعات در آن، **سیاست علم و فناوری**، ۷(۱): ۶۷-۴۷.

نظرزاده‌زارع، محسن. پورکریمی، جواد و ذاکر صالحی، غلامرضا. (۱۳۹۵). بررسی مولفه‌های دانشگاه کلاس جهانی در ایران: پیمایشی در دانشگاه‌های جامع کشور، **سیاست علم و فناوری**، ۸(۳): ۲۴-۱۳.

- Aavik, K. (2018). Crafting neoliberal futures in the strategic plans of Estonian universities. **Futures**, 13: 18-41.
- Alonso-Almeida, MdM., Marimon, F., Casani, F., & Rodriguez-Pomeda, J. (2015). Diffusion of sustainability reporting in universities: current situation and future perspectives. **Journal of Cleaner Production**, 106: 144-154.
- Beynaghi, A., Trencher, G., Moztarzadeh, F., Mozafari, M., Maknoon, R., & Filho, WL. (2016). Future sustainability scenarios for universities: moving beyond the United Nations Decade of Education for Sustainable Development. **Journal of Cleaner Production**, 112: 3464-3478.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. **Qualitative Research in Psychology**, 2: 77-101.
- Eren, E., & Kosan, I. (2012). The Importance of the cooperation of regional development agencies with universities founded in the provinces in terms of entrepreneurship and innovation projects. **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 41: 363-366.
- Duerrenberger, N., & Warning, S. (2018). Corruption and education in developing countries: The role of public vs. private funding of higher education. **International Journal of Educational Development**, 62: 217-225.
- Gladwin Mtshali, MN. & Sooryamoorthy, R. (2018). A Research-Inducing Environment at a University of Technology in South Africa: Challenges and Future Prospects. **Futures**, 10: 11-39.
- Groenwald, SL. (2017). The challenges and opportunities in leading a multi-campus university. **Journal of Professional Nursing**, 34(2): 134-141.
- King, G., & Sen, M. (2013). The Troubled Future of Colleges and Universities. **Political Science and Politics**, 46(1): 83-88.
- Lamanauskas, V., & Augiene, DA. (2015). Development of scientific research activity in university: a position of the experts. **Procedia -Social and Behavioral Sciences**, 167: 131-140.

- Martins, J., Branco, F., Gonçalves, R., Au-Yong-Oliveira, M., Oliveira, T., Naranjo-Zolotiv, M., & Cruz-Jesus, F (2018). Assessing the success behind the use of education management information systems in higher education. **Telematics and Informatics**, 38: 182-193.
- Mircea, M., & Andreescu, A.)2012). Service-oriented university: changes and opportunities towards innovation. **Procedia -Social and Behavioral Sciences**, 31: 251-256.
- Monteiro, F., Leite. C., & Rocha, C.)2018). Ethical education as a pillar of the future role of higher education: analyzing its presence in the curricula of engineering courses, **Futures**, 10: 21-43
- Munck, R., & McConnell, G.)2009). University Strategic Planning and the Foresight/Futures Approach, an Irish Case Study, **Planning for Higher Education**, 38(1): 31-40.
- Pincus, KV. Stout, DE. Sorensen, JE. Stocks, KD. & Lawson, RA. (2017). Forces for change in higher education and implications for the accounting academy. **Journal of Accounting Education**, 40: 1-18.
- Pogodaeva, T., Zhaparova, D., & Efremova, I.)2015). Changing role of the university in innovation development: new challenges for Russian regions. **Procedia -Social and Behavioral Sciences**, 214: 359-367.
- Robertson, SL.)2017). Colonising the Future: Mega-Trade Deals, Education Services and Global Higher Education Markets. **Futures**, 94:24-33.
- Schüll, E.)2018). Current Trends and future Challenges of the Austrian Universities of Applied Sciences. **Futures**, 25: 81-102.
- Sherry, B.)2005). Scenario planning. **Federal highway administration**, 69(2):1-11.
- Stephens, S.)2013). Using the past to predict the future: what futures are documented for higher education? **On the Horizon**, 21: 323 – 332.
- Titova, N., & Shutov, A.)2014). Predictive model of strategic development of a university, **Procedia computer Sciences**, 31: 459-467.